

ПОНЯТТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ ТА РІВНІ ЙОГО ОПИСУ

*Запропонована стаття розглядає стиль як лінгвістичну категорію з позиції дихотомії на рівні *langue* та *parole*. Стиль аналізується з точки зору генеративної трансформаційної граматики, семантики та літературних творів. В роботі визначаються категорії відхилення від стилю. Аналіз теорій вчених-лінгвістів щодо визначення стилю дозволяє дійти висновків, що поняття стилю пов'язане зі способом вибору і організації мовних засобів в процесі мовлення та побудові тексту. Можливість відбору зумовлена наявністю в самій системі засобів мови, призначених для різних манер спілкування.*

Ключові слова: *стиль, стилістика, семантика, літературний твір, генеративна граматика, мова, мовлення.*

*Предлагаемая статья рассматривает стиль как лингвистическую категорию с позиции дихотомии на уровне *langue* и *parole*. Стиль анализируется с точки зрения генеративной трансформационной грамматики, семантики и литературных произведений. В работе определяются категории отклонения от стиля. Анализ теорий определения стиля ученых-лингвистов показывает, что концепция стиля связана с методом отбора и организации языковых средств в процессе речи построения текста. Возможность выбора предопределена наличием лингвистических средств системы, предназначенных для разных типов общения.*

Ключевые слова: *стиль, стилистика, семантика, литературное произведение, генеративная грамматика, язык, речь.*

The suggested article considers style as a linguistic category based on dichotomous approach "langue and parole". Style is analyzed from the point of view of generative transformational grammar, semantics and literary works. The article defines the categories of style deflection. The analysis of the linguists' theories devoted to defining style proved that the concept of style is related to the method of selecting and organizing language means in the process of speech and text construction. Selection option is predefined by linguistic means of the system, serving different types of intercourse.

Key words: *style, linguistic, semantics, literary work, generative grammar, language, speech.*

Актуальність представленої статті полягає у визначенні функцій, особливостей та властивостей того чи іншого стилю. Під поняттям функціонального стилю розуміють теорію, яка спирається на стиль літературних текстів. Її основні положення про виникнення функціональних стилів виходять з того, що система мови не єдина гомогенна картина, а навпаки підпорядкована галузям вживання мови. Писемна мова також не єдина, а скоріше — багатофункціональна система з декількома шарами стилів. Окремі функції повідомлень, які відповідають певним галузям, називають функціональними стилями. Таким чином, **метою** даної статті є аналіз гіпотез щодо теорії стилю та можливості його дослідження. Поставлена мета потребує розв'язання наступних **завдань**, а саме: зазначити властивості різних стилів; охарактеризувати їх та розглянути способи описування стилів.

Так, в лінгвістиці розрізняють чотири різні функції та відповідні до них функціональні стилі, які представлені в таблиці 1:

Таблиця 1

Функція	Функціональний стиль
комунікативна	розмовний
робоча технічна	ділового спілкування
теоретично-технічна	науковий
естетична	поетична мова

Три з цих функцій можна інтерпретувати як інформативно-комунікативні, четверта є переважно естетичною. Функціональний стиль літератури займає особливе положення [1: 35].

Згідно цієї теорії способи застосування функціональних стилів здійснюються завдяки певним рисам стилю та відповідній спільності лексично-фразеологічних, граматичних і фонетичних засобів, які мають функціональні та мовні протилежності.

Функціональний стиль не можна плутати зі стилем конкретного тексту, який в мові завжди виступає як зв'язок можливої реалізації в різних сферах застосування. Хто використовує певний стиль, той повинен слідувати його законам. Це означає, що індивідуальний стиль людини підпорядковується будь-якій сфері того чи іншого функціонального стилю. Внаслідок цього з'являється важлива вказівка для мовних та суспільних умовностей літератури або окремих текстів. Необхідно пояснити, наскільки автор слідує будь-якому функціональному стилю літератури. Хоча у такому випадку можливості стилістичного вибору можуть бути обмеженими та детермінованими [2: 57].

Але перелік представлених концепцій стилю є неповним. Стиль намагалися побудувати на цілому ряді спроб провести стилістичний аналіз тексту структуралістським методом на матеріалі літературного твору. Поряд з цим стиль розглядається інформативно-теоретично, як математично визначений. До цього додаються інші концепції, які намагаються провести стиль з окремих сфер мовної системи, будь то синтаксис чи семантика, а також визначити сферу застосування стилю з точки зору лексики.

На увагу заслуговують також фоностилістичні особливості писемних текстів. У цьому зв'язку дослідження стилю стає частиною графостилістики, яка, власне, пояснює в текстах, які стильові ефекти повинні досягатися, наприклад, через написання з малої чи великої літери на початку віршів, через зміну шрифту, курсивного написання тих чи інших слів [3: 147].

Взагалі, генеративна теорія стилю має дуже обмежену сферу застосування, у тому числі й для стилістики відхилень. Спроби зрозуміти стиль як відхилення від норми є типовими для багатьох теорій про стилі. У якості відхилень служать деякі явища ідіосинкретичних текстів, ефектів через експерименти з мовними формами та структурами, тут слід враховувати літературознавче або лінгвістичне тлумачення стилю. Тільки окремі аспекти комплексного феномена стилю підлягають поясненню. Справа у тому, що стиль може бути описаним як комплексний предмет з двома можливостями: одна базується на простих категоріях формулювання визначення стилю як такого, інша — називає явища, які зустрічаються, нестилістичними. Однак тут виникає ризик побудувати теорію стилю узагальненою і не придатною до застосування.

Тому необхідно спробувати розвинути загальну теорію, яка базується на лінгвістиці і теоретичній комунікації. Крім того, вона повинна, наскільки це можливо, відповідати науковим літературознавчим вимогам, тобто бути в змозі описати стиль тексту як історично визначальний та змінний феномен.

Таким чином, необхідно звернути увагу на аспекти всередині самої теорії про стиль, на лінгвістичну теорію мовних варіацій та теорію стилю літературних текстів. При цьому важливим моментом залишається подальший розвиток функціональної стилістики. Стиль літературних текстів може бути описаним разом з регіональними, діалектними, соціальними варіантами та застосовуватися в прагматичних категоріях комунікативної.

Як вже було відмічено, стиль — це результат вибору автора з можливостей мовної системи. Стильові ефекти проявляються спочатку в діалектичній грі змін між закодованими в текстах наслідками і зробленим автором вибором. Стиль — це явище в текстах, яке буде літературний комунікативний процес, разом з цим, він є не статичною властивістю тексту, а скоріше віртуальною якістю, яка в процесі сприйняття повинна бути реконструйована. Загалом, Б. Шпільнер представляє релевантні категорії й відношення у вигляді діаграми: текст “стиль” — автор — система мови — ситуація продукування [4: 64].

Спостерігати за автором у теорії стилю здається тривіальним. Свідома абстракція з продуктивної сторони здійснюється завдяки формально-статистичним концепціям стилю. В лінгвістиці існує так звана теорія вибору, яка сприяє порівняльному, точному, теоретичному опису мовних можливостей та гармонує з літературознавчими уявленнями. Саме цим пояснюється той факт, що автори в процесі створення тексту роблять стилістичні зміни. При ізольованому використанні цієї концепції можуть виникнути труднощі, пов’язані з практичним стилістичним аналізом. Можливості вибору автора сприяють задіянню певних факторів, до яких належать задумки автора. Сюди належить також те, що автор сам визначає час створення тексту на власний розсуд та визначає прагматичні умови створення ситуації. Сюди відносяться умови життя автора, його попередні знання та досвід. Велику роль відіграють соціокультурні та економічні відносини, соціальне положення автора. Ця модель надає певних можливостей прагматичним дослідженням, які можуть привести до поєднання літературознавчої інтерпретації тексту та стилю з історичною ситуацією. Подальшими детермінантами для вибору автора можуть бути знання інших літературних текстів, реакція на них, впливи нормативної риторики, літературні та естетичні доктрини, пануючі ідеали стилю і суспільно зумовлені ідеали мовної конвенції [5: 65].

Таким чином, вибір автора залежить від вищеназваних факторів, він слідує їм або виступає проти них. Подібна ситуація з вибором стилю властива німецьким авторам періоду середньовіччя, на літературні уподобання яких впливали французькі лицарі, трубадури та загалом французька література, а також твори грецьких філософів та римлян.

Що стосується рівнів описування стилю, то полівалентність, феномени конгруентності і контрасту є наслідками вибору автором текстуальних сигналів для реконструювання стилю читачем, які полягають в діалектичних відношеннях, як це показано в таблиці 2:

Таблиця 2

Феноменологічний	Ідентичність, схожість, симетрія	Відмінність, асиметрія
Інформативно-теоретичний	Передбачуваність, надлишок	Непередбачуваність, нова інформація
Психологічний	Підтвердження	Несподіваність
Естетично-поетичний	Гармонія	Варіація
Стилістичний	Співпадання	Контраст
Лінгвістичний	Паралелізм, повторення	Семантична опозиція

Таким чином, стиль можна розглянути на різних рівнях та відповідно описати його на основі аналізу. Визначаючи стиль твору, автора або стилістично релевантні властивості в обмеженому контексті, необхідно складати всі ознаки стилю та проектувати їх одна на одну [6: 71].

Слід також відмітити, що характеристики стилю на основі їх різної функції в тексті є принципово полівалентними. Один і той самий стиль може бути оцінений за контекстом, за видом тексту, прагматичною ситуацією, за літературною епохою. Контраст може мати ліричну дію або іронічний чи пародійний ефект. При цьому слід враховувати, що всі ознаки стилю є неоднозначними відносно своєї вагомості. Тому при конкретному аналізі, синтезуючи окремі властивості стилю тексту або автора, необхідно враховувати всі риси. Для проведення подібного аналізу необхідно визначити також поняття “стиль” та “жанр” різних літературних епох.

Різноманітність ознак стилю та їх значення не може обмежуватися лише аналізом лінгвістичних категорій та зв'язку з ними. Розв'язання цього завдання можливе тільки у співпраці з літературознавством. Отже, дослідження теорії стилю в майбутньому можуть розвиватися подібним шляхом, ґрунтуючись на лінгвістичних концепціях.

Так, на прикладі характеристики стильових ознак у літературознавстві та лінгвістиці можна вибудовувати принципи аналізу стилю на міждисциплінарному рівні. При дослідженні стилю з позиції двох дисциплін необхідно враховувати теоретичні засади та способи опису цих напрямків. Але цей процес має також зворотній зв'язок, саме за схемою стиль — читач. Реконструкція стилю відбувається за таких умов на іншому рівні, а саме розпізнаються стилістичні подібності та відмінності. Властивість стилю проявляється в певних місцях за шкалою схожості, до якої можна віднести результати порівняльних операцій: при узгодженнях та при різницях.

Сигніфікат може бути свідомо забороненим за бажанням автора. Контрасти виникають усередині мовного контексту завдяки варіюванню мовними одиницями [7: 147]. Вони існують на семантичному, граматичному та синтаксичному рівнях через вживання мовних одиниць у різній кількості, а також завдяки зміні мовного кодексу або мовного реєстру.

Поруч з такими контекстуальними контрастами велику стилістичну роль грає контекстуальна узгодженість. Подібність може спиратися в тексті на паралелізм, риму, алітерацію, асонанси, анафори, постійні ланцюги метафор, повторювання слів. Більшість явищ тільки тоді сприймається та описується стилістично, коли усвідомлюється, що вони є наслідком вибору автора та реконструйовані як стилістичні подібності. Це може бути важливим стилістичним засобом для структурування більших уривків тексту. Важливу роль при стилістичній схожості поруч з римою відіграє синтаксичний паралелізм у будь-якому прояві. Контрасти і подібності поєднуються між собою. Так, контрасти можуть сприйматися як цілісна подібність, конгруентність може знаходитися у контрасті до контексту та робити його стилістично піднесеним.

Контекстуальні та ситуативні контрасти можна було визначити як інтракомунікативні. Але для стилю літературних текстів мають значення саме екстракомунікативні контрасти і порівняння. Внаслідок цих процесів в теорії стилю набуває значення діахронічний аспект.

Таким чином, стилістичний вибір автора визначається через його реакцію по відношенню до розпоряджень нормативної риторики і стилістики, по відношенню до стилю літературних попередників або по відношенню до сучасних ідеалів стилю. Якщо охарактеризувати єдність з традицією стилю як аналог екстракомунікативної конгруентності, то вона скоріше негативна з точки зору стилістичної конвенції. Такий стиль визначається як груповий стиль. Екстракомунікативні відмінності текстів, а також розміри текстів можуть пояснюватися як зміна стилю [8: 71].

Представники Празької лінгвістичної школи пов'язували стиль з функцією мови в тій або іншій сфері спілкування. Згідно тез цієї школи літературна мова відображає культурне життя і цивілізацію, процес і результати наукової, філософської й релігійної думки, політичної, соціальної, юридичної та адміністративної діяльності. Характерні риси літературної мови найбільше представлені в монологічному мовленні і особливо в письмових формах мови. Вони значно

впливають на розмовну мову. Розмовна літературна форма мови не дуже віддалена від народної мови, хоча і зберігає чіткі межі. Більше віддаленим є монологічне мовлення, ближче до народної мови є діалогічне мовлення, яке утворює цілу низку перехідних форм від нормованої мови до народної.

Б. Шпільнер визначав стиль мови як систему взаємопов'язаних мовних засобів, які служать певній меті комунікації, та наголошував, що вибір мовних засобів залежить саме від цієї мети. Вчений відмічає, що про що не йшла б мова, слово “стиль” має на увазі специфічний вид дії, інакше кажучи певні відмінні ознаки, які характеризують людську діяльність та її продукти. Діяльність і цілеспрямованість стилю у співвідношенні з ситуативністю зумовлюють недостатність обмеження стилю лише мовними або мовленнєвими засобами, для цього треба враховувати також сукупність визначених прагматичних умов здійснення комунікації [7: 171].

Аналіз багатьох дефініцій стилю дозволяє виділити різноманітні параметри його характеристики. Першою є ситуативність (комунікативність), тобто прив'язаність прийомів і засобів вираження до певної мовленнєвої комунікативної ситуації. Поняття стилю може мати два варіанти, а саме: типологічний і топологічний. Під топологічним мають на увазі визначеність стилю на основі місць, в яких він реалізується, тобто один або всі твори автора, публіцистичний орган, літературний жанр або літературна епоха.

Параметром стилю може бути також вибірковість, яка припускає свідомий вибір автором певного типу мовної поведінки, мовленнєвої діяльності, зумовлює манеру поведінки та вибір мовних засобів. Вибір засобів може спиратися передусім на інваріант мовленнєвого жанру. Цього положення дотримувався Б. Совінський, який вважав, що стиль нерозривно пов'язаний з певними тематичними та певними композиційними єдностями: з визначеними типами побудови цілого, типами його закінчення, типами відношення мовця до інших учасників мовленнєвої комунікації, наприклад до слухачів, читачів, партнерів, до чужого мовлення.

Розглядаючи поняття стиль, вчений підкреслював, що в процесі мовленнєвого спілкування, обміну думками стилі, жаргони, форми не знаходяться поруч одне одного, а перебувають в складних відносинах взаємодії та боротьби, перетину, взаємопроникнення в активну мовну свідомість мовців. Він ввів також поняття мовленнєвого жанру, не заперечуючи поняття стилю [3: 123].

Таким чином, проаналізувавши теорії вчених-лінгвістів щодо визначення стилю, можна зробити **висновки**, що поняття стилю пов'язане зі способом вибору і організації мовних засобів в процесі мовлення та побудові тексту. Можливість відбору зумовлена наявністю в самій системі засобів мови, призначених для різних манер спілкування. Існує така собі мовна сутність, яка знаходиться над мовними навичками членів кожної групи й дає відчуття необмеженої свободи, яке відчуває індивід при користуванні рідною мовою, та знаходиться в певній регульованій нормі.

Інакше кажучи, поняття мови, стилю і норми дуже тісно пов'язані між собою. Поняття норми як поняття стилю зазнали багато змін в процесі розвитку лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Spillner B. Linguistik und Literaturwissenschaft / Bernd Spillner. — Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1974. — 174 S.
2. Dittmar N. Sprache und soziale Rolle / Norbert Dittmar. — Hönigstein; Taunus: Athenäum Verlag GmbH, 1980. — 325 S.
3. Sowinski B. Grundlagen des Studiums der Germanistik T. 1 / Bernhard Sowinski. — Köln-Wien: Böhlaus Verlag, 1994. — 273 S.
4. Chomsky N. Reflexionen über die Sprache / Noam Chomsky. — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. — 314 S.
5. Coseriu E. Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft / Eugen Coseriu. — Tübingen: A. Francke Verlag GmbH, 1988. — 329 S.
6. Eine neue Geschichte der deutschen Literatur. — Berlin: University Press, 2007. — 1219 S.
7. Eroms W. Stil und Stilistik / Hans-Werner Eroms. — Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2008. — S. 255.
8. Spitzer L. Stilstudien B.1 / Leo Spitzer. — Darmstadt: WBG, 1961. — 294 S.

Стаття надійшла до редакції 14.10.13